

О.М. Кудрявцева,
асистент кафедри
конституційного права
юридичного факультету
Київського національного
університету
імені Тараса Шевченка

S u m m a r y

This article deals with the results of survey of the system of protection of the child constitutional rights in Ukraine. The author focuses on the theoretical and practical aspects of implementation of the norms of international instruments into domestic laws, which regulate public relations in the sphere of protection of children's rights and freedoms

Система захисту конституційних прав дитини в Україні

Розвиток України як демократичної, правової, соціальної держави неможливий без забезпечення належних умов для життя і виховання дітей, створення ефективної системи захисту їхніх прав.

Одним із основних напрямів державної політики України у сфері захисту прав дитини є вдосконалення нормативно-правового регулювання поведінки учасників таких суспільних відносин. Зокрема, серед пріоритетних завдань держави у реалізації цієї політики — імплементація норм міжнародного права та міжнародних стандартів. Україна є учасницею низки міжнародно-правових документів у сфері забезпечення прав дитини, при цьому наша держава не тільки приєднується до вже існуючих міждержавних угод, а й стає учасницею розроблення та прийняття нових.

Дослідженню проблем забезпечення захисту прав і свобод дитини присвятили свої роботи такі науковці, як М. Баймуратов, М. Буроменський, В. Буткевич, О. Венгловська, В. Денисов, В. Євінтов, В. Костицький, М. Орзіх, І. Панкевич, П. Рабінович, Ю. Римаренко та ін. Їхні наукові пошуки ґрунтувались на працях відомих учених минулого — Г. Гроція, Т. Джефферсона, І. Канта, Дж. Локка, Дж.-С. Мілля, Ш.-Л. Монтеск'є, Ж.-Ж. Руссо, Б. Спінози та ін. Однак, незважаючи на здобутки цих учених, час від часу виникає необхідність у проведенні нових досліджень щодо ефективності національної системи законодавчого забезпечення захисту прав дитини.

Метою цієї статті є дослідження системи захисту конституційних прав дитини в Україні. Також висвітлюються результати вивчення питання імплементації положень міжнародно-правових документів у національне законодавство, яким регулюються суспільні відносини у сфері захисту прав і свобод дітей.

Захист прав дитини в Україні являє собою визначену вітчизняним законодавством систему правових, організаційних, матеріально-правових, процесуальних та інших заходів, що здійснюються органами державної влади і місцевого самоврядування, їх посадовими особами, громадськими об'єднаннями, а також громадянами, іноземними громадянами та особами без громадянства з метою забезпечення прав дитини. При цьому захист прав дитини може здійснюватись на міжнародному та внутрішньодержавному рівнях.

Слід зазначити, що саме на міжнародному рівні започатковано створення міжнаціональної (глобальної) системи захисту прав дитини. Так, у 1924 р. Лігою Націй прийнято Женевську декларацію прав дитини, яка вважається стрижневим міжнародно-правовим документом, що заклав фундамент

міжнародної діяльності із забезпечення захисту прав дітей. Пізніше на основі цієї Декларації прийнято інші міжнародно-правові акти, у яких знайшли відображення напрацьовані міжнародні стандарти у цій сфері суспільних відносин. Зокрема, 20 листопада 1989 р. на сесії Генеральної Асамблеї ООН підписано Конвенцію про права дитини, яка одразу отримала неофіційний статус «Всесвітньої дитячої конституції». 27 лютого 1991 р. Україна ратифікувала цю Конвенцію, а отже взяла на себе зобов'язання вживати усіх необхідних заходів для забезпечення та підтримання на належному рівні захисту прав та інтересів дитини. Таким чином, наша держава розпочала створення системи захисту прав дитини.

Передбачено право дитини самостійно звертатись до суду та до інших компетентних органів держави

Положення Конвенції ООН про права дитини знайшли своє відображення у Конституції України, а згодом і в інших законодавчих актах. Зокрема, у ст. 52 Основного Закону визначено, що діти рівні у своїх правах незалежно від походження, а також від того, народжені вони у шлюбі чи поза ним.

Грунтуючись на вказаних конституційно-правових приписах, згодом в Україні було прийнято нормативно-правові акти, які регулюють суспільні відносини у сфері забезпечення конституційних прав дитини. Так, станом на квітень 2014 р. діє понад 15 законодавчих актів (кодекси та закони України), близько 25 актів Президента України (укази та доручення), більше 10 постанов Кабінету Міністрів України (далі — КМУ), якими унормовуються відповідні суспільні відносини у сфері забезпечення прав дитини¹.

Закон від 26 квітня 2001 р. № 2402-III «Про охорону дитинства» (далі — Закон № 2402-III) проголошує охорону дитинства у нашій державі як стратегічний загальнонаціональний пріоритет, визначає основні засади державної політики у цій сфері, серед яких — забезпечення реалізації конституційних прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист та всебічний розвиток особистості.

Ще одним визначальним кроком у формуванні та реалізації державної політики у сфері захисту прав дитини стало прийняття у 2002 р. Сімейного кодексу України. Окремі положення цього нормативно-правового акта спрямовані на створення умов для безпечного існування дитини. Зокрема, ст. 150 цього Кодексу містить пряму заборону фізичних покарань дитини батьками, а також застосування ними інших видів покарань, які принижують людську гідність дитини. Окрім того, передбачено право дитини самостійно звертатись до суду та до інших компетентних органів держави — в центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, в органи опіки та піклування, органи освіти

та охорони здоров'я, інші в разі порушення її прав у сім'ї, насильства та жорстокого поводження.

Помітну роль у створенні системи захисту прав дитини відіграють також закони від 13 січня 2005 р. № 2342-IV «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування» та від 2 червня 2005 р. № 2623-IV «Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей»².

Разом із тим, із метою впровадження міжнародних стандартів у цій сфері суспільних відносин внесено зміни до інших законодавчих актів, що сприяють посиленню соціальної захищеності сімей з дітьми.

Протягом останніх років в Україні реалізовувались державні програми, спрямовані на забезпечення прав дитини, зокрема такі, як:

– Державна програма подолання дитячої безпритульності і бездоглядності на 2006—2010 роки (затверджено постановою КМУ від 11 травня 2006 р. №623);

– Державна програма підтримки сім'ї на період до 2010 року (затверджено постановою КМУ від 19 лютого 2007 р. №244);

– Державна програма протидії торгівлі людьми на період до 2010 року (затверджено постановою КМУ від 7 березня 2007 р. №410);

– Державна цільова соціальна програма реформування системи закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (затверджено постановою КМУ від 17 жовтня 2007 р. №1242).

Постановою Верховної Ради України від 1 січня 2006 р. затверджена Державна цільова програма розвитку національного усиновлення дітей України «Кожній дитині — власну родину» на 2006—2016 роки³. Уведення в дію положень цієї Програми повинно створити сприятливі умови для реалізації положень Конвенції ООН про права дитини у частині, яка декларує, що пріоритетною формою влаштування дитини є сім'я, а також Закону № 2402-III, яким визначено, що діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, обов'язково повинні бути передані під опіку чи піклування або на усиновлення, яке допускається виключно в інтересах дитини.

Із введенням у дію цієї Програми в Україні запроваджено систему контролю, яка забезпечить здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей у порядку, затвердженому постановою КМУ від 8 жовтня 2008 р. № 905 «Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених дітей». Окрім того, її реалізація передбачає створення спрощеного механізму усиновлення дітей громадянами нашої держави.

² Цей Закон у новій редакції (зміни внесено відповідно до Закону від 21 грудня 2010 р. № 2823-VI) має назву «Про основи соціального захисту бездомних осіб і безпритульних дітей».

³ Див.: http://www.ombudsman.gov.ua/ru/images/stories/07022011/S_Dopovid_4.pdf

¹ Див., напр.: http://www.president.gov.ua/content/upd_zakonodavstvo.html

Однак найбільш суттєвою подією, на наш погляд, є ухвалення Верховною Радою України Закону від 5 березня 2009 р. № 1065-VI «Про Загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року». Метою цієї Програми є забезпечення оптимального функціонування цілісної системи захисту прав дітей в Україні відповідно до вимог Конвенції ООН про права дитини та з урахуванням цілей розвитку, проголошених Декларацією тисячоліття ООН 2000 р., і стратегії Підсумкового документа Спеціальної сесії в інтересах дітей Генеральної Асамблеї ООН «Світ, сприятливий для дітей».

В Україні створено систему охоронних норм, які передбачають юридичну (у тому числі адміністративну та кримінальну) відповідальність за найбільш суспільно небезпечні порушення прав та інтересів дитини

Програмою, зокрема, передбачаються системні заходи у сфері охорони здоров'я матері і дитини, протидії ВІЛ/СНІДу, туберкульозу та наркоманії, розвиток мережі оздоровчих закладів та відпочинку, освіти, соціального забезпечення та підтримки сімей з дітьми та ін.

Відповідно до ст. 9 Конституції набули чинності і стали частиною національного законодавства такі міжнародні документи у галузі прав дитини, як:

– Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо торгівлі дітьми, дитячої проституції і дитячої порнографії 2000 р. (ратифіковано Законом від 3 квітня 2003 р. № 716-IV);

– Факультативний протокол до Конвенції про права дитини щодо участі дітей у збройних конфліктах 2000 р. (ратифіковано із заявою Законом від 23 червня 2004 р. № 1845-IV);

– Угода про співробітництво держав-учасниць Співдружності Незалежних Держав з питань повернення неповнолітніх у держави їх постійного проживання 2002 р. (ратифіковано Законом від 12 січня 2005 р. № 2316-IV);

– Конвенція про кіберзлочинність 2001 р. (ратифіковано із застереженнями і заявами Законом від 7 вересня 2005 р. № 2824-IV);

– Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 р. (приєднання України до Конвенції з заявою Законом від 11 січня 2006 р. № 3303-IV);

– Конвенція про стягнення аліментів за кордоном 1956 р. (приєднання до Конвенції з заявою Законом від 20 липня 2006 р. № 15-V);

– Додатковий протокол до Конвенції про кіберзлочинність, який стосується криміналізації дій расистського і ксенофобного характеру, вчинених через комп'ютерні системи 2003 р. (ратифіковано із застереженнями Законом від 21 липня 2006 р. № 23-V);

– Європейська конвенція про здійснення прав дітей 1996 р. (ратифіковано із заявою Законом від 3 серпня 2006 р. № 69-V).

Відзначаючи прагнення України впроваджувати у вітчизняне законодавство міжнародні стандарти щодо забезпечення прав дитини, доцільно звернути увагу на те, що особливістю сучасного міжнародного права є його обов'язкова сила для держав. При цьому на їхній розсуд вирішується питання про застосування норм міжнародного права в рамках національних правових систем. Для доктрини міжнародного права домінуючим є підхід, відповідно до якого немає необхідності визнавати примат міжнародного права по відношенню до національного законодавства. Держави повинні дотримуватися норм міжнародного права, але тими шляхами, які самі оберуть.

Відповідно до принципу суверенної рівності держав (п. 1 ст. 2 Статуту ООН 1945 р.) кожна держава має право визначати порядок взаємодії власного права з правом міжнародним. Разом із тим, Статут ООН передбачає, що кожна держава зобов'язана добросовісно виконувати свої міжнародні зобов'язання та підтримувати міжнародний мир і безпеку⁴.

Слід звернути увагу й на те, що в Україні створено систему охоронних норм, які передбачають юридичну (у тому числі адміністративну та кримінальну) відповідальність за найбільш суспільно небезпечні порушення прав та інтересів дитини. При цьому, як свідчить аналіз правотворчої роботи, за останні кілька років питання посилення відповідальності за такі правопорушення — серед пріоритетів у діяльності суб'єктів права законодавчої ініціативи.

Підсумовуючи викладене, зазначимо таке.

Система захисту прав дитини в Україні на законодавчому рівні забезпечується: 1) імплементацією в національне законодавство міжнародно-правових норм; 2) постійним моніторингом ефективності чинних правових норм, що регулюють суспільні відносини у цій сфері; 3) удосконаленням чинного законодавства у сфері захисту прав та інтересів дитини.

З часу ратифікації нашою державою Конвенції ООН про права дитини в Україні законодавець створив доволі потужну систему захисту конституційних прав дітей, яку складають понад 15 законодавчих актів (кодекси та закони України), близько 25 актів Президента України (укази та доручення), більше 10 постанов КМУ, якими унормовуються суспільні відносини у сфері забезпечення прав дитини.

За умови належного функціонування ця система законодавчих актів спроможна забезпечити усі необхідні умови для розвитку дітей в Україні та захисту їхніх прав й інтересів.

⁴ Див.: Действующее международное право: в 3 т. / сост. Ю.М. Колосов, Э.С. Кривчикова. — Т. 1. — М., 1996. — С. 78.